

BENDRINĖ LIETUVIŲ KALBA EUROPOS KALBŲ POSTANDARTIZACIJOS KONTEKSTE

Santrauka

Straipsnyje nagrinėjama bendrinės lietuvių kalbos padėtis Europos kalbų postandartizacijos laikotarpiu. Per pastaruosius kelis dešimtmečius Europos kalbos ir bendrinės jų atmainos patiria ryškių pokyčių. Vartosenos lygmeniu didėja variantiškumas, ideologiniu lygmeniu silpsta bendrinės kalbos prestižas arba formuojasi naujas standartas. Priežastys, susijusios su politine, socialine, ekonomine, kultūrine šalių raida, visoms kalboms bendros: globalizacija, demokratizacija ir visuotinė internetizacija, taip pat įvairaus masto ir skirtingų krypčių migracija.

Todėl nenuostabu, kad Europos kalbų tyrėjai ypač pastarąjį dešimtmetį rodo didelį susidomėjimą bendrinių kalbų raida ir jų santykio su nebendrinėmis atmainomis pokyčiais, teoriniu ir empiriniu lygmeniu tiria šių atmainų konvergencijos procesus.

Straipsnio tikslas – išryškinti esmines Europos bendrinių kalbų pokyčių kryptis ir palyginti, kaip šie procesai vyksta Lietuvoje, kiek jie atitinka bendruosius Europos bendrinių kalbų dinamikos modelius. Keliami uždaviniai: 1) apžvelgti Europos bendrinių kalbų pokyčių priežastis ir požymius postandartizacijos laikotarpiu; 2) aptarti Europos bendrinių kalbų dinamikos modelius; 3) apibūdinti svarbiausius bendrinės lietuvių kalbos pokyčių požymius; 4) apibrėžti teorines galimybes pritaikyti Europos bendrinių kalbų dinamikos modelius bendrinei lietuvių kalbai.

Remiantis svarbiausiais bendrinę kalbą apibūdinančiais požymiais, sudaryta standartiškumo paradigma (bendrumas visai visuomenei, normų homogeniškumas, stabili kodifikacija ir prestižas visuomenėje). Tai gali būti atskaitos taškas bendrinių kalbų dinamikai aprašyti.

Pateikiama teorinių įžvalgų, kurios leistų bendrinei lietuvių kalbai pritaikyti vienokį ar kitokį Europos bendrinėms kalboms būdingą dinamikos (destandartizacijos, demotizacijos ar kt.) modelį, atsižvelgiant į kelis specifinius lietuvių kalbos raidos požymius. Pirma, bendrinės lietuvių kalbos normos per 50 sovietinės okupacijos metų negalėjo plėtotis natūraliai, nes patyrė didelį rusų kalbos poveikį. Antra, į postandartizacijos procesą bendrinė lietuvių kalba

pateko būdama, palyginti su kai kuriomis Europos kalbomis, dar gana jauna, Jono Jablonskio kodifikuota pačioje XX a. pradžioje.

Nors vartosenos stebėseną ir kalbinių nuostatų tyrimai rodo bendrinės lietuvių kalbos pokyčių esant tiek struktūriniu, tiek kalbos reguliavimo, tiek kalbos ideologijų lygmeniu, bet jais remiantis ir atsižvelgiant į daugiakrypčius veiksnius, kol kas nebūtų atsargu be išlygų kategorizuoti bendrinės lietuvių kalbos dinamikos pobūdį. Yra mėginimų vykstančius pokyčius pritempti prie demotizacijos modelio, tačiau jis neapima visų vienu metu vykstančių pokyčių.

Dabartiniu raidos laikotarpiu didėjantį atotrūkį tarp kodifikuotos ir realiosios normos galima aiškinti kaip substandarto – tarpinio sluoksnio tarp regiolektų ir bendrinės kalbos – susiformavimą. Substandartas – iki šiol lietuvių kalbotyroje beveik neaktualizuota sąvoka, tačiau ji gali būti paranki tiriant šiuolaikinės bendrinės lietuvių kalbos dinamiką.

ESMINIAI ŽODŽIAI: bendrinė kalba, standartizacija, postandartizacija, destandartizacija, demotizacija, sociolingvistika, kalbos ideologijos.

RITA MILIŪNAITĖ

Lietuvių kalbos institutas

Petro Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius

rita.miliunaite@lki.lt